

STRUČNÁ HISTORIE STÁTŮ

KOSOVO

Patrik Girgle

S T R U Č N Á H I S T O R I E S T Á T Ů

Kosovo
PATRIK GIRGLE

NAKLADATELSTVÍ LIBRI, PRAHA 2009

© Patrik Girgle, 2006, 2009

© Libri, 2006, 2009

ISBN 978-80-7277-433-3

Obsah

Úvod	7
Pravopisná poznámka	8
Kosovo ve starověku	9
Kosovo ve středověkém Srbsku	11
Bitva na Kosově poli 1389 a srbský národní mýtus	15
Kosovo v Osmanské říši	18
Politická emancipace Srbska a Kosovo jako symbol Srbska	24
Albánské národní obrození a boj za vlastní stát	27
Kosovo mezi světovými válkami (1918–1941)	33
Kosovo za 2. světové války	40
Kosovo v Titově Jugoslávii	45
Osudy Kosova v potitovské Jugoslávii	52
Pacifikace, represe a růst etnického napětí (1981–1986)	57
Nástup Slobodana Miloševiče a zrušení autonomie Kosova (1986–1990)	62
Albánská rezistence a vznik Republiky Kosovo	70
Kosovsko-albánský paralelní stát (1992–1996)	78
Snahy o internacionalizaci kosovské otázky (1990–1996)	85
Radikalizace albánského odporu a vznik UÇK	89
První fáze občanské války v Kosovu (1997–říjen 1998)	97
Druhá fáze občanské války v Kosovu (říjen 1998 až březen 1999)	103
Válka NATO proti Jugoslávii (březen 1999–červen 1999)	108
Kosovo dnes	113
Albánci v regionu a kosovská krize na přelomu 20. a 21. století	119
Albánie	119
Albánci a Černá hora	125
Albánci a Makedonie	126
Srbsko	131
Česko-kosovské vztahy	135
Historická chronologie	138
Encyklopedické heslo	148
Představitelé státu	153

Zastupitelské úřady	154
Jazyková první pomoc	155
Tabulka: Albánci v bývalé Jugoslávii	157
Literatura	158
Seznam použitých zkratek	160

Úvod

Do 90. let 20. století zůstávala *Kosovská otázka* známá pouze úzkému okruhu specialistů zabývajících se problematikou bývalé Jugoslávie či Balkánu obecně. Ačkoli v Jugoslávii Kosovo představovalo dlouhodobě nejnebezpečnější a nejkrizovější ohnisko napětí, nestability a konfliktu, do roku 1998 mu světová veřejnost, šokovaná brutalitou rozpadu Jugoslávie, téměř nevěnovala pozornost. Původně nejvyspělejší a nejliberálnější socialistická země s největšími šancemi na vstup do evropských struktur se propadla do víru krvavých válek připomínajících temná období zmatku během pomalého úpadku Osmanské říše na Balkáně. Ukončení bojů v Chorvatsku a Bosně a Hercegovině v roce 1995 na okamžik uchlácholilo mezinárodní společenství, aby je s ještě větší intenzitou probudilo v roce 1998, kdy vypukla neméně krutá válka v dosud přehlíženém Kosovu. Této malé a ztracené provincii se tak dostalo smutného vyznamenání stát se nejzávažnějším mezinárodně-politickým problémem končícího 20. století

Pod pojmem *Kosovo* se v této knize popisuje teritorium dnešní formálně ještě srbské provincie *Kosovo a Metohija* v hranicích z roku 1945. Ve stejném smyslu se tento termín používá i ve výkladu do roku 1945.

Formálně zůstává Kosovo součástí Srbska i po vídeňském jednání v létě 2006, kde jediným úspěchem bylo, že obě nepřátelené strany, Srbové a Kosovští Albánci, zasedli společně (aniž si podali ruce) poprvé k jednacímu stolu, ale bez jakýchkoliv výsledků.

Krátká, byť intenzivní občanská válka vyprovokovala na jaře roku 1999 ozbrojenou intervenci spojeneckých vojsk NATO a přinesla významný precedens pro současnou podobu mezinárodního politického a bezpečnostního prostředí. Další kapitolu v dějinách země po devíti letech experimentu s mezinárodně protektorátní správou otevřelo částečně mezinárodně uznané vyhlášení samostatnosti Kosova a jeho pomalá transformace v nezávislou a snad demokratickou zemi, jež usiluje o plnohodnotné členství v evropských i globálních strukturách.

Pravopisná poznámka

Toponyma se uvádí výhradně v srbské ortografii (*Priština*, nikoli *Prishtina*), albánskou variantu uvádíme v závorce v případě prvního výskytu. V originální ortografii se uvádí rovněž jak srbská, tak albánská osobní jména (*Milošević*, nikoli *Milošević*; *Hoxha*, nikoli *Hodža*).

Kosovo ve starověku

V době rozkvětu starověké řecké a později helénistické civilizace bylo území dnešního Kosova a vnitrozemí Albánie osídleno kmenem *Dardanů*, kteří byli součástí širšího *ilyrského* etnika. Právě za jejich potomky se dnešní Albánci považují. Nálezy archeologického a antropologického charakteru z četných vykopávek tuto teorii ovšem dokázat nemohou a pro jediný spolehlivý důkaz, kterým jsou metody historické lingvistiky, nám chybí klíčový pramen – zachovaný a rozluštěný ilyrský text. Ilyrská jazyková kultura v Kosovu a v západních oblastech Balkánu zanikla ve 2. století před Kr., kdy byla tato území dobyta Římskou říší. Její upomínka přežila pouze ve jméně zde vytvořené římské provincie – Ilyrie. Ve městech se prosadil úřední jazyk říše, tedy latina, mezi příslušníky řeckých městských kolonií se udržela řečtina. Postupně došlo i k jazykové romanizaci venkovských oblastí.

Ve 2. století před Kr. hovořil řecký geograf Ptolemaios o kmeni *Albanoi* žijícím východně od města Drač (Durrës). Není však jisté, zda jde o etnikum přímo předcházející modernímu albánskému národu. Sama etymologie výrazů *Albánie/Albánci* nabízí více výkladů. První teorie hovoří o původu z latinského slova *albus* s významem bílý, podle vápencového masívu Dinárských Alp, druhá považuje toto slovo za odvozeninu z indoevropského slovního kořene *alb*, s významem hory, který se objevuje například ve jméně Alpy, nebo keltském výrazu pro Skotsko Albainn. Sami Albánci svou zemi nazývají *Shqipëria* (odtud zastaralý český název Škipetaři). Albánština je velmi starým členem rodiny indoevropských jazyků, kde tvoří podobně jako řečtina samostatnou skupinu bez bližších příbuzných. Vyznačuje se však velkým objemem lexikálních výpůjček i gramatických struktur převzatých z různých cizích jazyků. Ty reflektují historickou interakci albánské obyvatelstva s jeho sousedy či dobyvateli (řečtina, latina, jihoslovanšské jazyky, turečtina a jazyky islámské kulturní sféry, moderní evropské jazyky, zejména italština). Jejich analýza je klíčovým nástrojem pro zkoumání albánských kulturně-politických dě-

jin. Převaha latinského lexika v církevní terminologii svědčí o christianizaci latinsky mluvícím kněžstvem, ačkoli západní Balkán připadl po rozdělení Římské říše v roce 395 pod vládu Konstantinopole. Rozbor zemědělské terminologie, která je slovanského základu, pak ukazuje na původní způsob obživy albánského obyvatelstva, jímž bylo pastevectví v odlehlých horských oblastech dnešní severní Albánie a Černé Hory. Právě v těchto, a to i dnes, poměrně izolovaných oblastech, kterých se jazyková a kulturní romanizace téměř nedotkla, mohl ilyrský etnický element přežít období římské a raně byzantské nadvlády a ve středověku se postupně vynořit jako etnicko-jazykový základ dnešních Albánců.

Kosovo ve středověkém Srbsku

V 6. století vtrhly na Balkánský poloostrov, v té době plně konsolidovaný pod vládou byzantského císaře Justiniána I. (527 až 565), kmeny indoevropských Slovanů. Ustupovaly pod tlakem turko-altajských Avarů usazených v Panonii a Dacii. Sami Avari rovněž útočili na území byzantského impéria a právě proti jejich nájezdům pozval císař začátkem 7. století slovanský kmen *Srbů*. Ti se posléze začali usazovat v oblastech Rašky, severního Kosova, a expandovat i na území sousední Duklji, později nazvané Zeta (Černá Hora). Postupně pronikali i do severní Albánie, kde vytvořili nezanedbatelný etnický element, jehož vliv se projevil postupným posrbštěním většiny obyvatelstva a úbytkem románsky mluvící populace, Slovyany nazývané *Vlaši*.

Základem společenského systému Srbů byly pastýřsko-zemědělské komunity zvané *zadrugy* (občiny), sdružené v elementární vojensko-administrativní útvary na kmenovém základě zvané *župy*, v čele s dědičně vládnoucím županem. V 10. a 11. století se mezi těmito župami prosadily dva celky, které položily základ srbské středověké státnosti: Raška a Zeta. Z kolotoče jejich vzájemných sporů a lavírování na složité mezinárodně politické scéně mezi Byzancí, Uhrami a Bulharskem vyšla vítězně Raška inklinující k byzantské kulturně-náboženské sféře, na rozdíl od Zety, která tíhla spíše k latinskému Západu. Tento rozdíl tendencí se stal ještě výraznější po velkém církevním schizmatu v roce 1054, kdy došlo k faktickému rozdělení křesťanstva na dva vzájemně nevraživé a soupeřící celky, které se postupem doby vyvinuly v samostatné civilizační okruhy.

Přes trvajíc přítomnost latinského duchovenstva v Rašce směřoval vývoj ke stále těsnějšímu přimknutí k byzantsko-pravoslavné civilizaci, která je dodnes jedním ze základních pilířů srbské národní identity, ne-li tím hlavním. Tato tendence byla výrazně posílena konverzí zakladatele srbského středověkého státu Štěpána Nemanji (vládl 1166–96) k pravoslaví, ruku v ruce s jeho vazalským vztahem k byzantskému císaři Manuelo-

vi († 1180). Až po Manuelově smrti došlo pod Štěpánovým vedením ke skutečnému mocenskému vzestupu srbského státu, který ještě potvrdila definitivní anexe Zety a vlastní diplomatická aktivita na evropské úrovni. V expanzi a konsolidaci státu pokračoval jeho nástupce Štěpán I., který se v roce 1217 nechal papežem korunovat srbským králem. Naděje Svatého stolce se však nesplnily a Srbsko zůstalo součástí byzantské sféry vlivu, což Štěpán potvrdil v roce 1219 získáním souhlasu Byzance se samostaností (autokefalitou) srbské pravoslavné církve. V jejím čele stanul jako první arcibiskup pozdější patron srbského národa Svatý Sáva.

Přes určité zpomalení mocenské expanze státu po smrti Štěpána I. pokračovala po celé 13. století ekonomická a politická stabilizace říše, která vyvrcholila za vlády Štěpána Dušana (vládl 1331–55), jehož vojenské výboje zahrnuly do Srbska celou Albánii a většinu dnešního Řecka (až po Peloponés). Štěpán byl během své vlády skutečným hegemonelem Balkánu, což potvrdil roku 1346 povýšením arcibiskupství na patriarchát (přes nesouhlas Cařihradu) se sídlem v kosovském Peći a svou korunovaci na cara, čímž získal postavení rovnocenné byzantskému císaři. Za jeho vlády také dosáhlo svého vrcholu kulturní počestování srbského dvora včetně napodobování zjemnělého a komplikovaného byzantského dvorského ceremoniálu. Štěpánovi nástupci však nedokázali obrovskou mnohonárodní říši udržet a záhy po jeho smrti došlo k zákonitému rozpadu území na drobné feudální državy odbojné aristokracie, mezi nimiž figuroval i zřejmě albánský rod Balshů, se sídlem ve Shkodëru, který ovládl území Černé Hory a severu Albánie. Štěpánův nástupce Štěpán Uroš V. (vládl 1355–71) tento vývoj nedokázal zastavit a s jeho smrtí, která znamenala rovněž konec vládnoucí dynastie, se srbský stát definitivně rozpadl.

Faktickým nástupcem nemanjićského Srbska se stal kníže Lazar Hrebeljanović sídlící v centrálních srbských oblastech (Raška, Šumadija, Pomoraví), který se také jako jediný z řady vládců těšil podpoře ze strany církve.

Území Kosova patřilo ve středověku střídavě Byzanci a Bulharsku. V srbských rukou se ocitlo teprve koncem 12. století, kdy Štěpán Nemanja ovládl z Rašky jeho východní část. Zby-

tek – tedy západní část s centrem v biskupském sídle Prizrenu – dobyl Štěpán I. roku 1216 díky mocenskému vakuu způsobenému pádem Cařihradu do rukou křižáků v roce 1204.

Pro srbský středověký stát představovalo Kosovo spíš zeměpisné těžiště než kulturně politické jádro. Jeho hlavní význam spočíval v intenzivním využívání zdejšího hojného nerostného bohatství (olovo, zinek, ale i nikl, magnesium a chrom). Na území Kosova nikdy neleželo srbské hlavní město, oficiální královskou rezidencí zůstal hrad Ras, od roku 1290 pak Skopje. Výrazný symbolický význam středověkého Kosova vyplývá zejména z jeho církevních památek, které jsou bezpochyby nejvýznamnějším pomníkem srbského kulturního dědictví, ať už jde o sídlo arcibiskupství (patriarchátu) v Peči, nebo věhlasné kláštery v Dečani a v Gračanici. Ty jsou však poměrně pozdějšího data založení. Původním sídlem arcibiskupství byla severně od Rašky ležící Žiča.

Po pádu srbského carství roku 1371 se Kosovo stalo údělem despoty Vuka Brankoviće a ztratilo svůj geopolitický význam, neboť těžiště srbského státu se od této doby již nadále přesouvalo směrem více na sever, do zhruba jeho dnešních pozic. Sídlem dvora Lazara Hrebeljanoviće se stala Žiča poblíž dnešního Kraljeva, patriarchát ovšem i nadále sídlil v Peči.

Převažujícím etnickým živlem ve středověkém Kosovu byli Slované, zřejmě Srbové, ačkoli slovanské osídlení zde vděčí za svoji existenci především dlouhotrvající bulharské nadvládě. Snaha vymezit identitu místního venkovského obyvatelstva je ovšem v poměrech středověkého Balkánu odsouzena k nezdaru. Administrativní prameny dokazují i existenci Albánců (pod jménem *Arnavasi*), zabývajících se polokočovným pastevečtvím dobytka a žijících v tzv. katunech (*katund* = ovčácká osada) ve formě původních velkorodinných bratrstev (albánsky *vellarëzi*). V obdobném sociálním ranku je prokázána i existence Vlachů (sami se nazývají *Aromani*).

Přesná proporce albánského, resp. nesrbského obyvatelstva je nejjistitelná. Většina ukazatelů, jež máme k dispozici, svědčí o tom, že ve středověkém období srbského panství v Kosovu zde Albánci tvořili menšinu, byť kontinuální. V oblasti náboženství mělo převahu pravoslaví. Existovalo zde ovšem i několik katolických farností podléhajících arcibiskupství v An-

tivari/Antibari (dnešní Bar v Černé Hoře), udržovaných především místní obchodnickou komunitou z Ragusy (Dubrovniku) a saskými horníky.

Bitva na Kosově poli 1389 a srbský národní mýtus

Klíčovou událost kosovského středověku z hlediska pozdějšího vývoje srbské nacionální ideologie a mytologie představuje slavná bitva s Turky na Kosově poli z 28. června 1389, na svátek sv. Víta (srbsky *Vidov dan*). Průběh a výsledek této bitvy zůstává dodnes zahalen závojem tajemství a pozdějších spekulací jak ze strany srbské, tak turecké historiografie. Přestože její dopad na pozdější vývoj balkánských dějin je často přeceňován, šlo nesporně o významné vojenské střetnutí, jehož důležitost si uvědomovali jak Srbové, neboť bitvy se účastnila většina jejich politicko-feudálních elit, tak Turci, jejichž vojsko vedl osobně sultán Murat po boku se syny Bayezidem a Yakubem. V čele srbského vojska stál nejsilnější despota kníže Lazar Hrebeljanović po boku se svým vazalem a vládcem Kosova Vukem Brankovićem a velitelem bosenských jednotek Vladkem Vukovićem. Předpokládaná síla tureckého vojska je odhadována na 70 000 mužů, včetně cizích žoldáků, což představovalo téměř kompletní vojenský potenciál Osmanské říše. Proti nim stály jihoslovanské armády o zhruba poloviční síle, neboť část Lazarových vazalů nestihla na místo bitvy dorazit, ať již úmyslně nebo neúmyslně.

Po počátečním srbském úspěchu se situace obrátila ve prospěch Turků a Lazarovy jednotky zůstaly pouze v defenzívě. Vývoj bitvy zřejmě přesvědčil Vuka Brankoviće o neodvratnosti tureckého vítězství a přiměl ho k rozhodnutí takticky opustit bojiště, aby zachránil zbylé bojeschopné jednotky před masakrem. Tento čin mu v budoucí srbské národní mytologii vynesl stigma zrádce a zaprodance nepříteli. Bitva pak skončila zajetím knížete Lazara a jeho popravou. Na Kosově poli však našel smrt i jeho velký protivník Murat, který zahynul rukou srbského šlechtice Miloše Obiliće. Ten se Istí dostal až k sultánovi a probodl jej dýkou. Uprázdněného trůnu a velení se ale ihned ujal nový sultán Bayezit I. zvaný Blesk (Yildirim).

Přestože většina pramenů z doby těsně po bitvě hovoří o srbském vítězství, samotný a okamžitý výsledek boje lze pova-